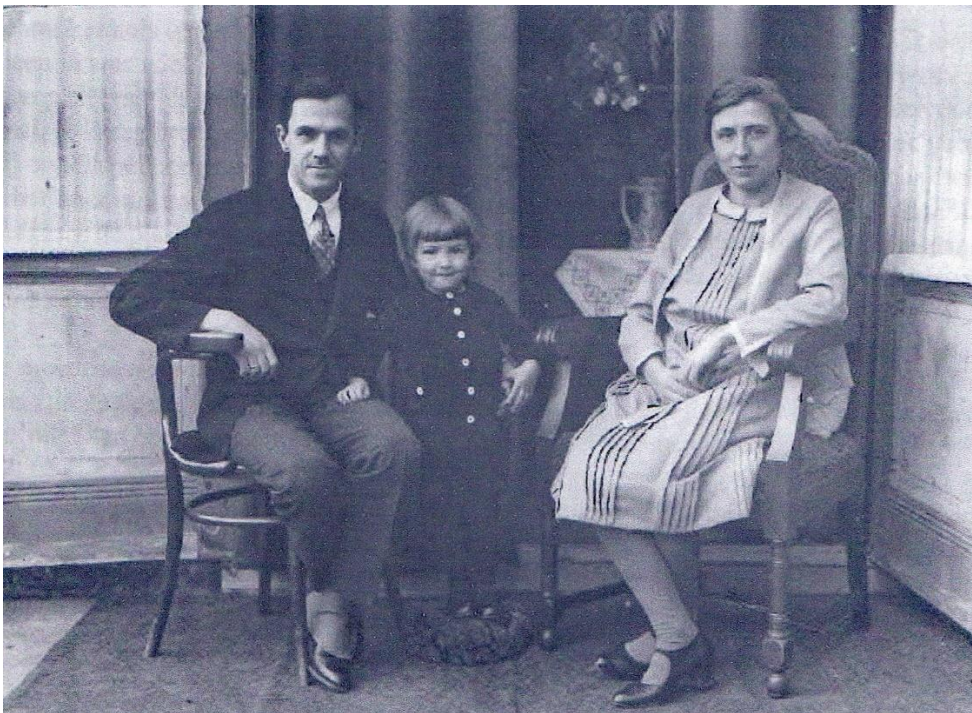

Hulp aan Joodse onderduikers kostte Abraham van den Berge het leven, baby Loekie overleefde de oorlog

Al vrij snel na de bezetting van Nederland door de Duitsers vroeg een goede kennis uit het verzet aan Abraham en Elisabeth van den Berge of zij onderduikers in huis wilden nemen. Het onderwijzersechtpaar had daar toen al goed over nagedacht. Allebei waren ze zich zeer bewust van de risico's. Toen het erop aankwam, hielden zij moedig stand. Het kostte Abraham het leven. Zijn vrouw Bets stond er na de oorlog alleen voor met drie opgroeiende kinderen. Dankzij de moed van Abraham en Elisabeth overleefde de Joodse baby Loekie Themans de oorlog.

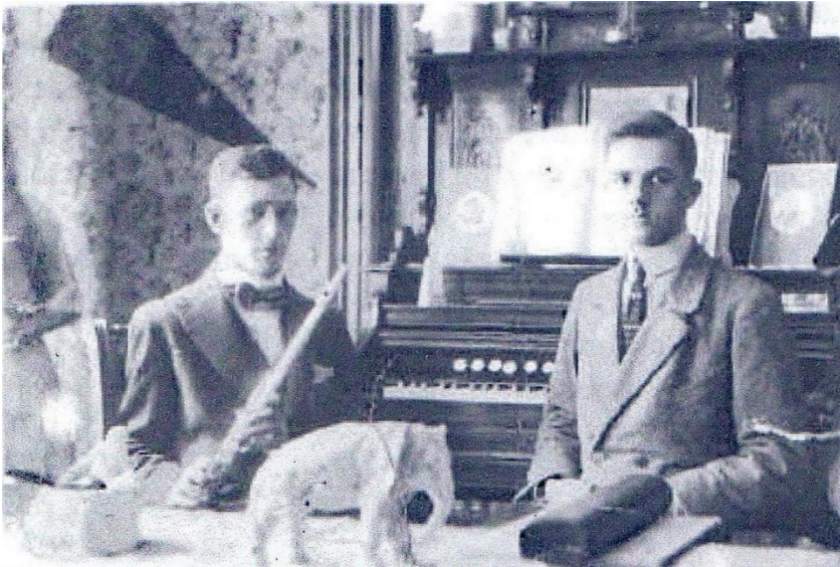

Abraham en Elisabeth van den Berge omstreeks 1927 met hun oudste zoon Bram (foto: familie Van den Berge)

Abraham van den Berge werd op 27 september 1895 geboren in Rotterdam. Abraham kwam uit een groot en streng gereformeerd gezin met tien kinderen: vijf jongens en vijf meisjes. Na schooltijd kwam hij bij zijn vader in de zaak die een kleermakerij had. Hij moest er knopen aanzetten en knoopsgaten maken. Abraham had meer interesse in muziek; hij spaarde voor een orgel. Toen zich de mogelijkheid voordeed om een spoedcursus voor onderwijzer te volgen, stak hij daar zijn spaargeld in.

Rond 1920 leerde hij Elisabeth kennen, een onderwijzeres die ziek uit Nederlands-Indië terug was gekomen en Abraham hielp bij zijn studie tot onderwijzer. Elisabeth Johanna Sjerp, geboren op 6 december 1900, had evenmin als Abraham veel op met het streng gereformeerde geloof. In augustus 1923 trouwden ze.

Aan de slag als onderwijzer

Een klein jaar later werd hun oudste zoon Bram geboren. In 1924 had Abraham een aanstelling als onderwijzer in Enkhuizen gekregen. Abraham gaf er ook muziekles. Weer een jaar later kon Abraham aan de slag als onderwijzer in Bovenkarspel. Omdat Abraham moeite had met zangles geven, gebruikte hij voor zijn lessen een viool als ondersteuning.

Abraham van den Berge (rechts) in 1920 met een van zijn muzikleerlingen (foto: familie Van den Berge)

Een aantal kinderen in de klas, met relatief welgestelde ouders, vroeg om vioolles. Elisabeth, die ook een beetje viool kon spelen, nam het als bijverdienste op zich om deze kinderen thuis les te geven. Zelf ging ze elke week met de trein naar Hoorn voor vioolles. Zo kon ze haar leerlingen voor blijven.

Abraham van den Berge (links) met zoon Bram in Bovenkarspel rond 1930 (foto: familie Van den Berge)

Naar Hoorn

Vijf jaar later volgde een verhuizing naar Hoorn. Abraham kreeg een aanstelling als onderwijzer aan de openbare Muloschool. School 3, later Prinses Margrietschool, was een school voor Meer Uitgebreid Lager Onderwijs aan de Johan Messchaertstraat. Naast zijn werk als onderwijzer gaf Abraham ook gymnastiekles bij de Christelijke gymnastiekvereniging Turnlust.

Eerst woonde het jonge gezin in een bovenwoning aan de J.P. Coenstraat, later vonden ze een huurhuis in de Drieboomlaan.

In 1932 verhuisden Abraham en Bets naar de Tweeboomlaan 74. Inmiddels was het gezin in 1927 verblijd met een tweede zoon: Herman (Herrie). Op 2 februari 1940 volgde de geboorte van dochter Marja.

Links: In 1932 verhuisden Bets en Abraham van den Berge naar de Tweeboomlaan 74 (foto: Beeldbank Oud Hoorn, collectie Giel van der Zel). Midden: Overbuurman August Goetmakers in 1966 (foto: reproductie Vrij-Katholiek, jaargang 1966). Rechts: Abraham en Elisabeth in 1940 met hun dochter Marja (foto: familie Van den Berge, Patricia van der Pieterman)

Op de Tweeboomlaan hadden Abraham en Bets veel contact met hun overburen August en Elisabeth Goetmakers van nummer 79. August was hoofd van de landmeetkundige dienst bij de gemeente Hoorn en hield in zijn eigen huis op zondag kerkdiensten. Hij was in Hoorn priester van de Vrij-Katholieke Kerk. Abraham bezocht deze diensten vaak. Elisabeth was praktiserend lid van de Orde van Vrijmetselaren, een vereniging van spirituele “bouwvakkers”. Abraham en Elisabeth waren volgens hun oudste zoon Bram echte vrienden.

Bezet door de Duitsers

In mei 1940 raakte Nederland bezet door de Duitsers. In hun omgeving waren meerdere kennissen en collega's actief in het verzet: hun overburen August en Elisabeth Goetmakers, collega Aaf Dell die op dezelfde school werkte als Abraham en Mechiel Wils, die ook op de Tweeboomlaan woonde.

Al vrij snel na de Duitse bezetting vroeg Elisabeth zich volgens kleindochter Yolande van den Berge af of zij niet ook onderduikers in huis moesten nemen. Waarop haar opa gereageerd zou

hebben met de vraag of ze hem soms "dood wilde hebben". Een complicatie was dat hun burens NSB'ers waren. Uiteindelijk zeiden ze "ja" toen Abrahams collega Aaf Dell een onderduikadres nodig had.

Voor de kinderen Van den Berge waren de oorlogsjaren een drukke en gespannen tijd, herinnert oudste zoon Bram zich. Hij vertrok na zijn eindexamen HBS in 1942 naar Delft om daar te gaan studeren.

Joodse onderduikers

Vanaf 1942 bood het gezin Van den Berge onderdak aan onderduikers. De eerste Joodse onderduiker, een alleenstaande man, liep continu heen en weer en dat gaf problemen in het gehorige huis. Met zijn gedrag bracht hij het gezin in gevaar volgens oudste zoon Bram. Voor hem werd een ander onderduikadres gevonden

Linkerfoto: Elly van Huiden en Nico Smit trouwden in 1941. Rechts Elly (foto's: Freddie van Huiden, Zwolle)

De volgende onderduikers waren de Joodse Nathan en Esther Smit-Van Huiden, een pasgetrouwd stel uit Zwolle. Nathan, die zich Nico noemde, was vertegenwoordiger en kwam uit Rotterdam. Esther stond toen bekend als Elly. Ze waren rustig en vriendelijk en gingen deel uitmaken van het gezin.

Nico hield zich bezig met het verbeteren van zijn handschrift door kookboeken over te schrijven. Elly las veel en schreef brieven naar vrienden. Ook sneden zij de groenten voor het avondeten. Als het mooi weer was konden ze even op het terras in de achtertuin zitten. Elisabeth nam haar onderduikster zelfs een keer mee naar de bioscoop. Elly had haar haren geverfd om niet herkend te worden.

Nathan en Esther tijdens hun onderduik op de Tweeboomlaan (foto familie Van den Berge)

Loyaliteitsverklaring

Toen haar zoon Bram de zogeheten loyaliteitsverklaring moest tekenen, reisde Elisabeth spoorslags naar Delft. In deze verklaring moest iedere student beloven zich 'te onthouden van

iedere tegen het Duitse Rijk [...] gerichte handeling'. Bram was van plan de verklaring niet te tekenen en onder te duiken. Elisabeth overtuigde haar zoon om toch te tekenen, omdat anders de onderduikers in gevaar zouden komen.

Esther en Nathan wilden graag kinderen. Dat vond Elisabeth niet zo'n goed idee. Dan zouden ze beter een Joodse baby kunnen opvangen. Abrahams collega Aaf Dell had contacten met Odile Moereels, de directrice van het stadsziekenhuis die Joodse verpleegsters als onderduiker in dienst had. De Joodse verpleegsters werkten in de barakken voor besmettelijke ziekten, waar de Duitsers zich niet durfden te wagen. Een van de Joodse verpleegsters was zwanger, maar een baby kon daar niet blijven. Eind 1943 stond er op Tweeboomlaan 74 een wiegje klaar voor een baby. De baby die hier onderdak zou worden geboden was het kind van Sally en Gerda Themans-Menco. Gerda, die onder de valse naam Steeman in het ziekenhuis werkte, moest eind november 1943 bevallen.

Loekie

Gerda's man, Sally Themans, was elders in Hoorn ondergedoken bij de familie Mets op de Drieboomlaan. Sally's moeder had een onderduikadres op de Grote Oost\hoek Appelsteeg bij deurwaarder Van Schooten.

Op 22 november 1943 beviel Gerda in het stadsziekenhuis van een jongetje: Lodewijk Nehemia, roepnaam Loekie. Niet lang daarna werd Loekie in het diepste geheim, verstoep in een postkarretje, bij het gezin van Abraham en Bets van den Berge op de Tweeboomlaan 74 gebracht. Dat deed Aaf Dell, Abrahams collega en vriendin van Odile Moereels, de directrice van het stadsziekenhuis waar Gerda was bevallen. Aaf Dell bood zelf thuis met haar partner Dieuw van Vliet ook onderdak aan onderduikers.

Ziekenhuisbarak voor besmettelijke ziekten in het Stadsziekenhuis (foto: Beeldbank Vereniging Oud Hoorn)

Ontdekt door de Duitsers

Nathan en Esther waren opgetogen over de komst van een baby. Ze schreven erover naar familie in Rotterdam. Met het adres van de familie Van den Berge op de achterkant... Toen de familieleden bij een razzia door de Duitsers werden opgepakt, werd ook de brief uit Hoorn gevonden. Dit had grote gevolgen.

Op 10 februari 1944 kwamen de Duitsers aan de deur op de Tweeboomlaan. De aanwezige onderduikers werden direct gearresteerd, op Loekie na. Voor zowel zoon Herman als dochter Marja - een kleuter nog - was de komst van de Duitsers, de arrestatie van de onderduikers en de verdwijning van hun vader een traumatische ervaring. Herman werd op pad gestuurd om zijn vader op te halen die op dat moment les gaf, net als zijn collega Aaf Dell. Beiden werden op school gearresteerd.

Kleindochter Patricia vertelt hoe haar moeder Marja - hoe klein ze ook was - zich herinnerde dat er plotseling mannen in uniform in de tuin stonden. Toen ze haar wilden oppakken, vloog Elisabeth erop af, roepend dat de kleuter haar dochter was. En dat ze niet-Joods was.

Toen de gearresteerde Abraham in de overvalwagen op de Tweeboomlaan arriveerde, riep Elisabeth dat ze háár moesten hebben en niet Abraham. Het was haar initiatief geweest om onderduikers op te vangen. De Duitsers lieten weten dat Abraham zich al had overgegeven. En wie zou er voor de kinderen moeten zorgen als ze Elisabeth meenamen?

Elisabeth moest zich de dag na de inval met de baby bij de Ortskommandant melden. Abraham zou dan vrijkomen. Op aanraden van het verzet dook ze direct onder in Den Haag. Zoon Herman en dochtertje Marja werden ondergebracht bij de overburen schuin aan de overkant, bij de familie Swierstra.

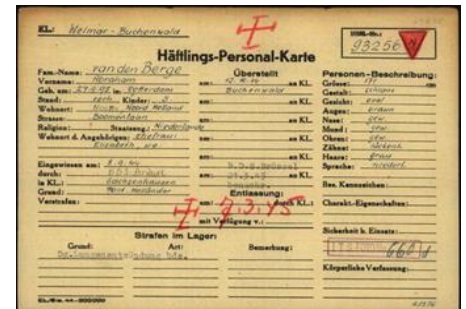
Loekie werd door het verzet naar De Goorn gebracht, naar Cor en Geertje Laan. Die hadden zelf twee kinderen: Tini (9) en Jaap (7). Loekie ging door voor een neefje uit Brabant. Hij heette daar Jantje Goossen.

Naar Vught en Buchenwald

Aaf Dell werd gedeporteerd naar kamp Ravensbrück. Abraham van den Berge belandde in het concentratiekamp Vught. Zoon Bram herinnert zich hoe zijn moeder hem in Delft het bericht over de arrestatie van Abraham kwam brengen. Kleindochter Patricia van der Pieterman hoorde van haar oma, dat Bets diverse keren naar kamp Vught is gereisd met brieven en pakjes voor Abraham. Ze had daar contact met een van de bewakers die de brieven en pakjes bij haar man bezorgde. Het bracht Elisabeth tot de overtuiging dat niet alle Duitsers slecht waren.

Na Dolle Dinsdag - op 5 september 1944 - ontruimden de Duitsers kamp Vught. Abraham is toen via Kamp Sachsenhausen, waar hij 18 oktober 1944 arriveerde, uiteindelijk tijdens de zogeheten dodenmarsen terechtgekomen in concentratiekamp Langenstein, een subkamp van kamp Buchenwald.

Kort voor de bevrijding, in april 1945, werden drieduizend gevangenen geëvacueerd naar andere kampen. Gedurende deze onmenselijke voetreis van ongeveer 330 kilometer, de zogeheten dodenmarsen, zijn de meeste gevangenen omgekomen.

in Kamp Buchenwald (foto: IARolsenarchieven)

Abraham van den Berge is volgens de kampadministratie van kamp Buchenwald op 7 maart 1945 omgekomen.

Hoop op terugkeer

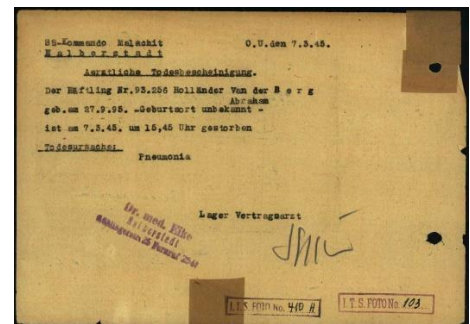
Bets en haar kinderen hebben na de bevrijding nog gehoopt op zijn terugkeer. Abrahams collega Aaf Dell keerde op 2 juni 1945 sterk vermagerd, maar geestelijk ongebroken terug uit kamp Ravensbrück.

Op 4 juni 1945 kwam het bericht dat Abraham van den Berge niet meer leefde. Hij zou volgens de nazi's op 7 maart 1945 om 15.45 uur zijn gestorven aan pneumonia (longontsteking), een doodsoorzaak die de nazi's bijna standaard opgaven voor gedeporteerden naar werkkampen. Abraham werd slechts 49 jaar.

Aaf Dell kort na haar terugkeer uit Ravensbrück, links Dieuw van Vliet (foto: T. Dekker)

Op 13 juni 1945 verschenen de overlijdensadvertenties voor Abraham van den Berge, ook een namens de Christelijke gymnastiekvereniging Turnlust.

Het Joodse echtpaar, Nathan Smit en Esther Smit-Van Huiden was al een jaar eerder, op 7 maart 1944, in Auschwitz vermoord. Elly was 29 jaar oud, Nathan was 34.

Overlijdensadvertenties voor Abraham, rechts de overlijdensverklaring van de arts uit Halberstadt (Langenstein).

Herenigd met zijn ouders

Loekie overleefde de oorlog en groeide veilig op in het gezin Laan in de Nicolaas Koppesstraat in De Goorn.

Moeder Gerda Themans bleef tot de bevrijding in het stadsziekenhuis werken. In juli 1945 werd Loekie door de familie Laan met zijn dolgelukkige ouders Sally en Gerda herenigd.

Loekie met zijn nieuwe onderduikgezin in De Goorn. Links Cor en rechts Geertje Laan. In het midden hun kinderen Tiny en Jaap (foto: familie Themans).

Na de oorlog kregen Sally en Gerda nog vier kinderen, onder wie een dochter. Die noemden ze als dank voor het verzetswerk van Aaf Dell naar haar partner Dieuw van Vliet: Dieuwke Hadassa. Tussen Loekie en zijn onderduikfamilie in De Goorn is het contact tot op de dag van vandaag blijven bestaan. Hij logeerde er in de zomers vaak, voordat hij naar Israël emigreerde.

Eerbetoon voor Abraham van den Berge

In de school aan de Johan Messchaertstraat (nu Kindcentrum Montessori) is in 1947 een gedenkplaat voor Abraham van den Berge aangebracht. Zijn naam staat ook op de plaquette in de Nieuwsteeg die 4 mei 1953 werd onthuld, in het bijzijn van zijn weduwe.

In zijn voormalige school aan de Johan Messchaertstraat 1 hangt de plaquette nog altijd.

In 1983 was het echtpaar Laan-Windt op initiatief van Loekie Themans onderscheiden met de Yad Vashem-onderscheiding van Rechtvaardige onder de Volken.

Door toeval kwam Loekie Themans in 2016 in contact met de familie Van den Berge. Direct zette hij alles in werking om het echtpaar Van den Berge postuum eveneens de hoogste onderscheiding van de Israëlische staat te geven: de Yad Vashem. Deze werd in mei 2017 aan de drie kinderen van Abraham en Elisabeth uitgereikt voor het moedige werk van hun ouders. Dat gebeurde door de toenmalige ambassadeur van Israël, Aviv Shir-On. Dit keer werd ook Elisabeth nadrukkelijk in de eer betrokken.

Foto links: Marja, Bram, Loekie, Herman en ambassadeur Aviv Shir-On bij de uitreiking van de hoogste Israëlische onderscheiding. Midden: Onderscheiding Yad Vashem voor Abraham én Elisabeth met inscriptie: Hij die één leven redt, redt de hele wereld. Rechts: Loekie Themans in 2017.

Hoe het verder ging met Loekie

In 1963 is Loekie Themans in Israël gaan wonen. Hij werd werktuigbouwkundig ingenieur en technisch directeur bij een slotenfabriek. Hij trouwde met Chaja Monnickendam. Loekie en Chaja kregen drie kinderen, tien kleinkinderen en vier achterkleinkinderen. Loekie Themans heeft er dankzij de opvang door de familie Van den Berge en de familie Laan veel familieleden bij gekregen met wie hij nog altijd contact onderhoudt.

In zijn vrije tijd schildert Loekie Themans; hij heeft al diverse malen geëxposeerd. Themans is vooral bekend om zijn portretten. Zijn oorlogservaringen heeft hij in veertien olieverfschilderijen verwerkt.

1. Zwangere Gerda Themans bij poort stadsziekenhuis; 2. 10 februari 1944: arrestatie onderduikers op Tweeboomlaan 74; 3. Loekie met zijn onderduikvader in De Goorn verstopt onder de vloer (als er Duitsers in de straat kwamen); 4. Loekie met zijn vier "grootmoeders": Dieuw van Vliet, Aaf dell, Odile Moereels en Sara Themans-Levison (schilderijen: Loekie Themans)

Hoe het verder ging met de familie Van den Berge

Bets en haar kinderen overleefden de oorlog eveneens. Elizabeth ging na de dood van haar man medicijnen studeren in Amsterdam en verhuisde na enige tijd naar Den Haag. Volgens zoon Bram moest die studie haar afleiden van haar zorgen over hoe het nu verder moest. Kleindochter Patricia weet dat haar oma leed onder een "gigantisch schuldgevoel". "Het was haar manier van overleven." Ze werd heen en weer geslingerd tussen schuldgevoelens over de dood van haar man en schuldgevoelens dat ze haar kinderen tekort deed. Uiteindelijk heeft ze volgens haar oudste zoon Bram gekozen voor haar gezin, wat de reden is dat ze haar artsdiploma uiteindelijk nooit heeft gehaald.

De familie Van den Berge verloor met de arrestatie en dood van Abraham een onvergetelijke echtgenoot en vader. Een gebeurtenis en een gemis die volgens kleindochter Yolande een grote impact op het gezin hebben gehad; een invloed die tot in de derde generatie doorwerkt. Haar vader Bram werd op latere leeftijd gekweld door de vraag hoe zijn vader de tijd in het kamp was doorgekomen. Van een medegevangene die het kamp had overleefd hoorde de familie dat Abraham zijn lotgenoten in kamp Langenstein tot steun was geweest. Doordat Elisabeth als

alleenstaande moeder medicijnen ging studeren, heeft haar jongste kind, Marja, haar veel moeten missen.

Links: Tweeboomlaan 74 met kleinkinderen Van den Berge en de familie Themans. Uiterst links Patricia van der Pieterman en derde van links Yolande van den Berge en haar man Robert. Naast Robert staan Dieuwke, Chaja en Loekie Themans. Foto rechts: Loekie en zijn vrouw Chaja in Jeruzalem bij de muur met de namen van personen die de Yad Vashem-onderscheiding hebben ontvangen, wijzend naar de naam van Abraham en Elisabeth van den Berge.

Struikelsteen

Onthulling struikelsteen in aanwezigheid van kleindochters Yolande van den Berge (rechts), kleindochter Patricia van der Pieterman, Loekie Themans en leerlingen adoptieschool De Tandem (foto: H el ne de Bruijn Fotografie)

Op 7 maart 2025 is op initiatief van Comité 40-45 Hoorn voor Abraham van den Berge een struikelsteen geplaatst in de stoep voor het huis Tweeboomlaan 74 waar het gezin Van den Berge woonde op het moment dat Abraham op school werd gearresteerd. Met deze steen en dit verhaal wil Comité 40-45 Hoorn ook Elisabeth van den Berge de eer en rol toekennen die zij heeft gespeeld in het helpen van Joodse onderduikers.

MAART 2025, CHRISTA VAN HEES

Bronnen

- * [title.searchPage | 01010503 001.031.092 - Personal file of BERGE VAN DEN, ABRAHAM, born on 27-Sep-1895 Arolsenarchieven](#)
- * [Totenbuch - KZ Buchenwald](#)
- * [Over een moedige onderwijzer en een Joodse baby - Oorlog in Hoorn](#)
- * Oorlogsgravenstichting > slachtofferregister: www.ogs.nl; [Abraham van den Berge | Erelijst van Gevallen 1940-1945](#)
- * [Oorlogsslachtoffer Abraham van den Berge \(Vereniging Oud Hoorn\)](#)
- * [Loekie Themans dankt leven aan echtpaar waar hij als baby onderdook - NH Nieuws – Oorlog in Hoorn](#)
- * [oud hoorn 2022 1.pdf](#)
- * [OUD HOORN nr1 2019.indd](#)
- * Het in eigen beheer van de familie uitgegeven boek “Bram van den Berge 80 jaar”, herinneringen van de oudste zoon Abraham en Elisabeth van den Berge (deel 1, 2 en 3)
- * Gesprekken met Loekie Themans, Yolande van den Berge en Patricia van der Pieterman in 2024
- * Samenvatting speech Herman van den Berge t.g.v. de Yad Vashem onderscheiding voor Abraham en Elisabeth van den Berge-Sjerp in 2017
- * Joods Monument: [Nathan Smit](#) en [Esther Smit-van Huiden](#)
- * www.joodswolle.nl: [VAN HUIDEN – MOZES, EDUARD EN MARGARETHA - Joods zwolle](#)
- * Finale Mei, het einde van de Tweede Wereldoorlog in Nederland, Paul Arnoldussen en Albert de Lange